

ПІДПРИЄМНИЦТВО: СУТЬ ТА УМОВИ ЗДІЙСНЕННЯ

Розглянуто основні напрями наукового осмислення підприємництва, дано їх оцінку та власне трактування цієї категорії. Відображено риси підприємництва та умови його функціонування і розвитку.

Ключові слова: підприємництво, риси та умови функціонування і розвитку підприємництва.

Вступ. Ринкові умови господарювання внесли свої корективи у свідомість людей, їх буття, спосіб існування, сприяли застосуванню багатьох термінів (категорій).

Серед інших можна виділити підприємництво, яке в умовах ринку є справжнім рушієм економіки. Сьогодні, коли закриваються підприємства, скорочуються робочі місця, підприємницька діяльність стала для багатьох громадян основним видом роботи. Активний ріст і розвиток підприємництва сприяє залученню до підприємницької діяльності більшої кількості здібних, комунікабельних людей, кращому використанню всіх матеріальних та суспільних ресурсів, інтенсивнішому розвитку національного господарства, зростанню національного багатства й добробуту нації.

Проблеми підприємництва (науково-теоретичного обґрунтування його суті та необхідності розвитку) досліджували такі українські вчені, як Л. Безчасний, В. Бобров, В. Бордюк, З. Варналій, С. Дзюбик, В. Гейц, В. Голіков, А. Крутик, В. Мединський, В. Мельничук, В. Онищенко, А. Піменова, О. Ривак, В. Савчук, О. Турчинова, Л. Шаршукова та інші.

На жаль, проблема підприємництва є порівняно новою в економічному житті України, бо його дослідження розпочались в нашій країні лише із зародженням ринкових відносин. Тому, проблема підприємництва досі залишається недостатньо розробленою: замало праць, в яких би детально досліджували суть та умови виникнення підприємництва.

Постановка проблеми. У цій роботі зроблено спробу узагальнити наявні підходи до визначення суті підприємництва та наведено свою інтерпретацію цієї категорії.

Результати. Ще вчені минулого зазначали, що для виготовлення продукції і надання послуг необхідні такі чинники виробництва, як:

- земля (природні ресурси) – мінеральні та лісові ресурси, жива природа, повітря;
- праця (людські ресурси) – тобто фізичні або економічні зусилля, які люди витрачають на виробництво продукції чи надання послуг;
- предмети (капітал) – це об'єкти, за допомогою яких виготовляється продукція або надаються послуги (фабрики, заводи).

Сучасний досвід господарювання вніс свої корективи до цього переліку: для процвітання країн із розвиненою економікою необхідна реалізація ще одного фактора виробництва – підприємництва. Під підприємництвом розуміють організаторські здібності, необхідні фірмі для отримання прибутку завдяки виробництву продукції та наданню послуг.

Теорія підприємництва зародилась у XVIII ст. На початку XVIII ст. англійський банкір-економіст Ричард Кантільйон вперше запровадив термін

"підприємництво" в економічний лексикон. Він розглядав підприємництво як особливий вид новаторської діяльності, пов'язаної із ризиком, а підприємця Р. Кантільйон характеризував як людину, яка бере на себе ризик, пов'язаний із купівлею за будь-яку ціну засобів виробництва для виготовлення продукції та її наступного продажу з метою одержання доходу [3].

Класики політекономії А. Сміт та Д. Рікардо підприємницьку діяльність розглядали тільки в контексті дії ринкового механізму саморегулювання, але детальніше вивчення нових економічних відносин змушувало розглядати розвиток економіки як кругообіг.

Так, Адам Сміт характеризував підприємця як власника, який йде на економічний ризик заради реалізації певної комерційної ідеї й одержання прибутку. Він сам планує, організовує виробництво і розпоряджається його результатами, але реалізуючи свої власні інтереси, він сприяє ефективному задоволенню потреб суспільства [19]. Рікардо Д. вважав підприємця лише інвестором або звичайним капіталістом. "Капіталіст, який шукає прибуткового застосування для своїх засобів, природно, буде брати до уваги всі переваги одного заняття перед іншим. Тому він може поступитися частиною свого грошового прибутку заради правильності розміщення, охайності, легкості або інших дійсних або уявних вигод, якими одне заняття відрізняється від другого" [4, с. 82].

Видатний французький економіст Ж.Б. Сей вважав підприємництво раціональною, а також творчою діяльністю щодо комбінування (об'єднання) чинників виробництва [20]. Найт Ф. глибоко досліджував такі категорії, як ризик і невизначеність, а підприємництво він ототожнював з управлінням і відповідальністю. На його розсуд, "підприємець – це управляючий, який несе відповідальність за всі доходи і витрати, і цим самим залежить від невизначеності". "Прибуток підприємця є винагородою за прийняття ним на себе нестрахуючого ризику" [17].

Нове розуміння суті підприємництва прийшло на межі XIX і XX ст., коли розвиток системи кредитних відносин остаточно роз'єднав поняття "власник" і "підприємець". Саме в цей період вчені-економісти зрозуміли значення творчих новаторських здібностей підприємця для здійснення ефективної діяльності.

Першим до трьох класичних факторів виробництва (землі, капіталу, праці) додав четвертий – організацію (згодом підприємницький хист) А. Маршалл. Він вважав підприємців, з одного боку, висококваліфікованими людьми, які працюють для задоволення потреб суспільства, які "ризикують" або "беруть на себе ризик", а з іншого, посередниками між робітниками фізичної праці та споживачами. Особливо А. Маршалл наголошував на активній ролі самого підприємця та на його здатності до інновацій [9].

У своїй праці "Розподіл багатства" Дж. Кларк наголошував на такій важливій функції підприємця, як поєднання факторів виробництва. "Цю чисто координуючу роботу ми назвемо функцією підприємця і винагороду за неї ми назвемо прибутком. Функція ця сама по собі не пов'язана ні з працею, ні з власністю на капітал; вона цілком полягає у встановленні і підтримці виробничих відносин між цими факторами виробництва" [13].

Маркс К. зазначав, що грошовий капіталіст привласнює відсотки на підставі того, що він є власником певної суми грошей, а функціонуючий капіталіст (підприємець) здійснює привласнення у формі підприємницького доходу [15, с. 446]. Значний внесок у теорію підприємництва зробили німецький економіст В. Зомбарт та економісти австрійської школи XX ст. Й. Шумпетер та Ф. Хайек, з певними розбіжностями, трактували підприємництво як винятково важливий чинник для економічного зростання [10, 21, 22].

Зокрема, Й. Шумпетер відносив до підприємців не тільки власників, але і всіх тих, хто не має тривалих зв'язків з індивідуальним підприємством і використовує їх тільки для проведення нових комбінацій факторами виробництва. Підприємці – це особливий тип людей, особливого духу та способу життя. "Бути підприємцем, – зауважував він, – означає робити не те, що роблять інші, тобто інновації. Підприємець ламає старий традиційний кругообіг заради встановлення нового, що забезпечує динамізм економічній системі. Щоб бути здібним до виконання підприємницької функції, індивід повинен мати низку специфічних рис, зокрема гостроту бачення, вміння йти попереду одному, йти новим шляхом, володіти ініціативою, авторитетом, даром передбачення, впливу на інших людей" [21].

Американський економіст П. Друкер серед функцій підприємництва особливо виділяв маркетинг та інновації. Він стверджував, що в основі підприємництва лежать різні інновації: нове поєднання виробничих факторів, використання нових ресурсів, їх джерел і форм фінансування, виробництво нових видів товарів та надання послуг, застосування нових технологій, освоєння організаційних та управлінських нововведень, проникнення на нові ринки збуту, нові галузі й сектори економіки [8].

Нову хвилю досліджень теорії та практики підприємництва ініціював представник новоавстрійської школи Л. Мізес. Він вважав, що підприємницька функція полягає у визначенні сфер застосування факторів виробництва. "Підприємець – це завжди спекулянт. Це людина, яка має справу з невизначеними обставинами майбутнього. Успіх підприємця чи невдача залежать від точності передбачування невизначених подій. Якщо він не зможе зрозуміти, чого слід очікувати, то він виречений. Єдиним джерелом, з якого виникає підприємницький дохід, є його здатність краще, ніж інші, прогнозувати майбутній попит споживачів" [16, с. 274].

Учень Л. Мізеса австрійський економіст І. Кірцнер належить до найцікавіших сучасних теоретиків проблеми підприємництва. На його погляд, основна функція підприємця полягає у досягненні такого регулювання системи, здійсненні такої її підготовки, яка б забезпечила рух ринків до стану рівноваги [12]. Американські вчені Е. Дж. Долан та Д. Ліндсей розглядають підприємництво як процес пошуку нових можливостей та нових сфер застосування капіталу, використання нових технологій, подолання старих стереотипів та меж [7].

Автори підручника "Економікс" – американські вчені К. Макконнелл та С. Брю, під підприємництвом розуміють особливий вид діяльності, в основі якої лежить низка неодмінних умов і вимог: підприємець виступає ініціатором поєднання землі, капіталу і праці в єдиний процес виробництва това-

рів чи надання послуг з метою отримання прибутку; підприємець бере на себе відповідальність за результати виробництва вкладеними коштами, затратами часу й праці, діловою репутацією й своїм майбутнім прибутком; підприємець також виступає новатором, який на комерційній основі вводить у побут нові продукти, нові технології виробництва, нові форми організації підприємства тощо [14].

Здійснений аналіз розвитку зарубіжної економічної думки дає змогу виділити чотири основних етапи процесу наукового осмислення підприємництва. Перший етап припадає на XVII-XVIII ст., коли основна увага у визначенні підприємництва зосереджувалась на ризику, який очікує підприємця в процесі здійснення підприємницької діяльності (Р. Кантільйон, Ф. Найт). Другий етап у науковому осмисленні підприємництва пов'язаний з іменем Й. Шумпетера, який наголошував, що основною рисою підприємництва є інноваційність. На третьому етапі досліджували поліфункціональну модель підприємництва та особисті риси підприємця (Л. Мізес, Ф. Хайек, І. Кірцнер). Четвертий етап характеризується перенесенням акценту на управлінський аспект в аналізі дій підприємця (Е. Дж. Долан, Д. Ліндсей, Кемпбелл Р. Макконнелл, Стенлі Л. Брю).

Вітчизняна наукова економічна думка розглядає підприємництво як економічну категорію, як метод господарювання, як тип економічного мислення. Як економічна категорія підприємництво відображає взаємини між його суб'єктами з приводу виробництва, розподілу і привласнення благ та послуг. Як тип економічного мислення суть підприємництва зводиться до ініціативної, новаторської, самостійної діяльності, а як метод господарювання – до найбільш повного та ефективного використання факторів виробництва і прагнення реалізувати свої творчі здібності.

Загалом підприємництво – це вміння починати і вести справу, здійснювати нововведення, бути ініціативним, долати стереотипи, зважуватися на ризик. Вивчаючи світову наукову думку щодо суті підприємництва, вітчизняні економісти висувають власні визначення даної категорії, які часом мають істотні розбіжності. Так, окремі науковці (В. Бобров, А. Крутик, А. Піменова) наголошують лише на меті підприємництва – отримання прибутку [2, с. 20]. Дехто у визначенні підприємництва виділяє одну із його основних функцій – застосування інновацій та нестандартного підходу до вирішення справ (С. Дзюбик, О. Ривак, В. Мединський, Л. Шаршукова) [5, с. 22]; а інші – ризиковий характер підприємницької діяльності (В. Мельничук, В. Онищенко) [18].

Серед вітчизняних вчених найповніше суть підприємництва розкрив З.С. Варналій: "Підприємництво як економічна категорія – є особливий тип господарювання, де головним суб'єктом є підприємець, який раціонально поєднує (комбінує) фактори виробництва на інноваційній основі і власній відповідальності, організує і керує виробництвом з метою одержання підприємницького доходу" [3]. Позитивними моментами цього визначення є віднесення підприємництва до особливого типу господарювання та підкреслення необхідності інновацій для успішної діяльності.

Господарським кодексом України законодавчо встановлено, що "Підприємництво – це самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик

господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку" [1]. На наш погляд, у трактуванні суті будь-якої економічної категорії не можна орієнтуватися лише на чинну законодавчу дефініцію, а варто самим творити поняття, зважаючи на існуючі відносини та перспективи їх розвитку, національні традиції з метою вдосконалення законодавства та вироблення адресного і дієвого механізму підтримки і стимулювання підприємницької діяльності.

Тому під час формування визначення суті підприємництва потрібно враховувати основні риси підприємництва:

- воно можливе лише за відповідної суспільної ситуації – підприємницького середовища, під яким розуміють, насамперед ринок, ринкову систему відносин;
- здійснюється від свого імені, на власний ризик і під особисту, а не колективну, майнову відповідальність окремої фізичної особи – підприємця чи юридичної особи – підприємства (організації);
- потребує особистої свободи підприємця, його незалежності, тобто можливості приймати самостійні підприємницькі рішення щодо організації та здійснення виробництва товарів чи надання послуг для отримання максимального прибутку;
- спрямоване на отримання прибутку чи матеріальної винагороди;
- проявляючи ініціативність і втілюючи свої інноваційні ідеї, сприяє ефективному поєднанню та використанню інвестиційних, матеріальних, трудових і грошових ресурсів;
- забезпечує високу мотивацію високопродуктивної праці;
- створює передумови для виникнення та посилення конкуренції на ринку і завдяки цьому стає своєрідним каталізатором соціально-економічного розвитку країни загалом;
- виступає головним фактором структурних змін у системі господарювання.

Таким чином, під "підприємництвом" пропонуємо розуміти особливий тип суспільних відносин з приводу виробництва, розподілу та привласнення благ і послуг, у процесі чого підприємець за умов повної свободи дій раціонально поєднує (комбінує) фактори виробництва на інноваційній основі і бере на себе відповідальність за результати виробництва вкладеними коштами, затратами часу і праці, діловою репутацією й своїм майбутнім прибутком, але реалізуючи свої власні інтереси, він сприяє ефективному задоволенню потреб суспільства й ринковим перетворенням у державі.

Формування та розвиток підприємництва може відбуватися за наявності відповідних умов:

- економічних: роздержавлення і приватизація власності, демонополізація господарської діяльності, створення і функціонування на цій основі багатосуб'єктних (приватних, колективних, кооперативних) власників, утвердження свободи підприємницької діяльності;
- політичних: створення сприятливого підприємницького клімату завдяки стабільності та демократизації суспільного життя, відповідній податковій, кредитній, митній та іншій політиці, наданню гарантій збереження й недоторканності приватної власності, зокрема інтелектуальної;
- юридичних: створення нормативної бази підприємництва та його правової захищеності;

- психологічних: створення сприятливого психологічного клімату в суспільстві, подолання негативного ставлення населення до підприємництва.

Створення перелічених умов не тільки сприятиме розвитку підприємництва, але й означатиме, що країна живе за законами ринкової економіки. Як свідчить світовий досвід, закони ринкової економіки працюють менш ефективно там, де підприємницька діяльність скована або надмірним регулюванням, або різноманітними соціальними обмеженнями, а також там, де низький рівень культури і освіченості населення.

Висновки. На основі вивчення світового та вітчизняного досвіду наукових вчень щодо суті категорії "підприємництво", зроблено спробу його узагальнення й викладено власне трактування, а також охарактеризовано основні риси та умови виникнення і функціонування підприємництва.

Література

1. **Господарський Кодекс** України. [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://www.zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=436-15>.
2. **Бобров В.Я.** Основи ринкової економіки / В.Я. Бобров. – К. : Вид-во "Либідь", 1995. – 328 с.
3. **Варналій З.С.** Основи підприємництва : навч. посібн. / З.С. Варналій. – К. : Вид-во "Знання"-Прес, 2002. – 239 с.
4. **Гладкова О.** Дослідження інвестиційної діяльності торгового підприємства в Україні / О. Гладкова // Торгівля і ринок України : темат. зб. наук. праць. – Донецьк, 1999. – Вип. 9, т. 2. – 423 с.
5. **Дзюбик С.** Основи економічної теорії / С. Дзюбик, О. Ривак. – К. : Вид-во "Основи", 1994. – 386 с.
6. **Долан Э.Дж.** Рынок: микроэкономическая модель / Э.Дж. Долан, Д. Линдсей. – СПб, 1992. – 486 с.
7. **Долан Э.Дж.** Рынок: микроэкономическая модель / Э.Дж. Долан, Д. Линдсей. – СПб., 1992. – 486 с.
8. **Друкер П.Ф.** Практика менеджмента / П.Ф. Друкер. – М. : Изд. дом "Вильямс", 2000. – 398 с.
9. **Єлейко Я.І.** Інвестиції, ризик, прогноз / Я.І. Єлейко, О.І. Єлейко, К.Є. Раєвський. – Львів : Львів. банківський ін-т Нац. Банку України, 2000. – 176 с.
10. **Зомбарт В.** Избранные работы : пер. с нем. / В. Зомбарт. – М. : Изд-во "Территория будущего", 2005.
11. **Кирцнер И.** Конкуренция и предпринимательство / И. Кирцнер. – М. : Изд-во ЮНИТИ-ДАНА, 2001. – 239 с.
12. **Кирцнер И.** Конкуренция и предпринимательство / И. Кирцнер. – М. : Изд-во ЮНИТИ-ДАНА, 2001. – 239 с.
13. **Кларк Дж.Б.** Распределение богатства / Дж.Б. Кларк. – М. : Гелиос АРВ, 2000. – 368 с.
14. **Макконнелл Р.** Экономикс / Р. Макконнелл, С.Л. Брю. – К. : Изд-во "Хагор-Демос", 1993.
15. **Маркс К.** Твори / К. Маркс, Ф.Енгельс. – К. : Держполітвидав УРСР, 1963. – Т. 25. – Ч. 1. – 507 с.
16. **Мизес Л.** Человеческая деятельность. Трактат по политической теории / Л. Мизес. – М. : ОАО НПО Экономика, 2000. – 878 с.
17. **Найт Ф.Х.** Риск и прибыль / Ф.Х. Найт. – М. : Изд-во "Дело", 2003. – 360 с.
18. **Онищенко В.** Организация и экономика частого предприятия / В. Онищенко, В. Мельничук. – К. : Изд-во "Наука", 1995. – 269 с.
19. **Смит Адам.** Исследование о природе и причинах богатства народов / Адам Смит. – М. : Изд-во "Соцэкгиз", 1953. – 678 с.
20. **Сэй Ж.-Б.** Трактат по политической экономии / Ж.-Б. Сэй. – М. : Изд-во "Дело" : Акад. нар. хоз-ва при Правительстве Рос. Федерации, 2000. – 232 с.
21. **Шумпетер Й.** Теория экономического развития : пер. с нем. / под общ. ред. А.Г. Милитковского / Й. Шумпетер. – М. : Изд-во "Прогресс", 1992. – 230 с.
22. [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://www.obuk.ru/book/-xajek-fa-individualizm-i-yekonomicheskij-poryadok.html>.
23. [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://www.socioline.ru/node/10858>.

Купчак Б.Ф. Предпринимательство: суть и условия осуществления

Рассмотрены основные направления научного осмысления предпринимательства, дана их оценка и собственная трактовка этой категории. Отображены черты предпринимательства и условия его функционирования и развития.

Ключевые слова: предпринимательство, черты и условия функционирования и развития предпринимательства.

Kupchak B.F. Enterprise: essence and terms of realization

Basic directions of scientific comprehension of enterprise are considered, their estimation and own interpretation of this category is given. The lines of enterprise and his operating and development condition are represented.

Keywords: enterprise, lines and operating and development of enterprise conditions.

УДК 330.101. *Доц. Г.А. Лех, канд. екон. наук – НЛТУ України, м. Львів;
викл. Н.М. Мозола – Львівський кооперативний коледж економіки і права*

ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМКИ СІМЕЙНОГО БІЗНЕСУ

Розглянуто роль і місце сільського зеленого туризму в розвитку національної економіки; перспективи розвитку малого туристичного бізнесу в сільській місцевості, проблеми вирішення зайнятості для міського та сільського населення. У світі сільський зелений туризм розглядається як альтернатива сільському господарству за величиною отриманих прибутків.

Сучасний стан економічного розвитку України ставить на порядок денний проблему пошуку нових форм господарювання, які значною мірою зможуть враховувати інтереси як виробників, так і споживачів продукції. Однією з таких форм є сімейний бізнес. Досвід розвинених країн переконує в необхідності розвитку малого сімейного бізнесу в Україні. Так, держави, які активно сприяють підприємництву, зростають і процвітають, а ті, що стримують його розвиток, – перебувають у стагнаційному становищі. У нашій державі сімейне господарювання не набуло бажаних масштабів розвитку через те, що їхня діяльність стримується певними чинниками: економічною кризою, нестабільністю податкової системи, низьким рівнем соціального захисту населення тощо.

Для української економіки розвиток сімейного бізнесу набуває виняткового значення. Саме ефективне підприємництво, що ґрунтується на приватній власності, є важливим джерелом економічного зростання. Сприяти цьому покликане конституційне закріплення підприємництва. "Кожен має право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом", – зазначено у ст. 42 Конституції України [1, 15].

Особливий інтерес становить розвиток малого туристичного бізнесу в сільській місцевості, який набув значного поширення в Угорщині, Чехії, Польщі, Словаччині та Великобританії. Можливість задовольнити рекреаційні потреби населення, що мешкають в умовах урбанізованого середовища, в районах, де є високий ступінь забруднення, зумовило істотний інтерес до сільського зеленого туризму, як до однієї з альтернативних форм відпочинку.

Сільський зелений туризм є перспективним напрямком малого туристичного бізнесу, що ґрунтується на основі активного відпочинку в сільській місцевості. Різноманітність надання послуг сімейними господарствами, які